

NAFSNING YETTI DARAJASI

Namozova Oysha Roziq qizi

Mustaqil tadqiqotchi

oyshanamozova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tasavvuf nafs tarbiyasiga oid qarashlar, nafsning tabiati, inson hayotidagi roli, uni yengish usullari, ruhiy poklanish va nafsdan holi bo'lishning darajalari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Nafs, nafs ammora, nafs lavvoma, nafs mutmaina, Qur'oni karim, shayton, yetti daraja, Abu Homid al-G'azzoliy, Ahmad Yassaviy

Insoniyatning bir necha yuz mingyillardan beri kurashib kelayotgan eng katta ichki dushmani bu uning nafsidir. Nafs nima? Nafs - insonga uning kamolga yetishmog'i uchun berilgan vosita. Nafs bu balolarning boshi, insonning ichki dunyosidagi hirs, istak va shahvatlarga berilish, yomonlikka moyillikdir. Islomiy ta'limotlarda bu tushuncha chuqur o'rganilgan bo'lib, uni jilovlash va to'g'ri yo'naltirish orqali inson o'zini poklab, Allohga yaqinlashishi mumkinligi ta'kidlanadi. Nafsni yengish bu o'z o'zing bilan kurash demakdir. O'zingdagi havoyi o'y-fikrlar, yomon xulqlarini, luqmang, istaklaringni jilovlashdir. Nafs dunyo demakdir. Boshqacha aytganda, tarki dunyo qilish - tarkinafs qilish, shaytoniy hirslarni jilovlash.

Alloh taolo jonli mavjudotlarni uch toifada yaratgan. Bularning avvali farishtalar bo'lib, Alloh farishtalarga faqat aql bergan, nafsu-havo bermagan. Ular doimiy ravishda Allohga ibodat qilib turadilar. Nafslari bo'lmagani uchun hech ham gunoh ish qilmaydilar. 2. Hayvonlar: Alloh hayvonlarga aql bermagan, faqatgina nafs bergan. Ular faqat nafsni to'ydirish g'amida bo'ladi. Aqli bo'lmagani uchun ularga gunoh yozilmaydi. 3. Insonlar: Alloh insonlarga ham aql, ham nafs bergan. Ulamolarimiz aytadilarki, inson aqlini nafsidan ustun qo'yib, hayotini shariatga muvofiq o'tkazsa, u farishtalardan ham afzal bo'ladi. Sababi – nafs bo'laturib, aqlini nafsidan ustun qildi. Ammo insonning nafs aqlidan g'olib kelsa va nafsining havoyi-istaklariga ko'ra hayot kechirsa, u hayvondan ham tubanroq bo'ladi. Sababi – inson aqli bo'la turib, uni ishlatmadi. Agar nafs berilmaganida edi, inson farishtaga o'xshab bir maqomda qolar, unda yuksalish yoki quyiga tushish hodisalari bo'lmas edi. Tasavvufda nafs tarbiyasi masalasini eng mukammal tizimga solgan olim Imom Abu Homid al-G'azzoliy (1058–1111) Uning shoh asari hisoblangan “Ihyou ulumid-din” kitobining bir bo'limi bevosita “Riyozatun-nafs” (Nafs tarbiyasi) deb nomlanadi. Kitobda nafsning tabiati, inson boshiga keltirishi mumkin bo'lgan ofatlari haqida so'z boradi. “Doim yomonlikni xohlab turadigan NAFS senga shaytondan ham dushmanroqdir. Shayton nafsingning hoyu-havasi bilan bo'yningga minib olib, seni Aldohning yo'lidan chiqarishi mumkin. Nafsing esa seni behuda amallar va quruq xayollar bilan aldab qo'yur! Chunki NAFS tabiatan tinchlik-osudalikni, loqaydlik, g'aflat va beparvolikni yoqtiradi va umrni tanballik bilan o'tkazishni

istaydi. U doimo behuda va botil (buzuq) narsalarga o'ralashadi, behuda kibrga beriladi. Agar nafsingdan mamnun bo'lib, uning xohishlariga yursang, manziling falokatdir, o'limdir. Yanglish hisoblar va xom xayollaringdan xabardor bo'lmasang, oxiri cho'kishing muqarrardir. Nafs balolarning boshi, razolatlarning manbaidir. Shayton uchun gunoh xazinasi bo'lgan NAFSni yaxshi ko'rgan odam YARATGANni taniy olmaydi''. Nafsga nafrat Ahmad Yassaviy she'riyatida ham kuchli ifodalangan. Inson hayotini buzib, xarob etgan, eng qabih ishlarni qilishga yo'llagan narsa uning nafsidir. Jahongirlik, urush va vayronagarchiliklar, behisob qirg'in va shafqatsizliklarning sababi ham nafs. Solih inson avvalo, nafsini yengadi. Bu yo'l qiyin va mashaqqatga boy bo'lishini, nafs insonni har qanday ko'yga solishini shoir shunday ta'riflaydi.

Nafsim meni yo'ldin urib xor ayladi,

Telmurturib xaloyiqqa zor ayladi.

Zikr aytdirmay shayton birla yor ayladi,

Hozir san deb nafs boshini yanchdim mano.

Ahmad Yassaviy nafs balosiga duchor bo'lganni shayton bilan do'st deb ataydi.

Nafs yo'liga kirgan kishi, rasvo bo'lur,

Yo'ldan ozib, toyib gumroh bo'lur,

Yotsa-qo'psa, shayton bila hamroh bo'lur,

Nafsni tepgil, tepgil, ey badkirdor!

Shuningdek, Abdulloh al-Tustariy, Hasan Basriy, Jaloliddin Rumiy, A.Navoiy, N.Kubro qarashlari nafs tarbiyasiga oid. Zamonaviy islom olimlarimizdan Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari nafs tarbiyasi va ruhiy poklanish masalasini zamonaviy tilda tushuntirib bergan o'zbek olimi. Shayxning "Ruhiy tarbiya" (3 jildlik) turkum asari nafsni poklash (tazkiya), qalbni sayqallash va axloqni go'zallashtirish mavzusiga bag'ishlangan eng mukammal zamonaviy manbalardan biridir. Shayx Zulfiqor Ahmad Naqshbandiy hozirgi davrda nafs tarbiyasi va tasavvuf ilmini tizimli yoritgan olim. Uning "Tasavvuf va nafs tarbiyasi" asari mo'tabar manbalarning xulosasi hisoblanadi. Tasavvuf olimlari nafsni turli darajalari va maqomlari borligini aytadilar.

NAFSNING YETTI DARAJASI

Nafsi ammora. Nafsi bu maqomda bo'lgan kishi Haqni inkor etadi, har doim yomon ishlarni qilishni rejalashtirib yuradi. Ammora nafsning zulmatdagi bosqichidirki, u bosqich faqat tuban axloq manbayidir. Bu bosqichda bo'lgan kishilarda vasvasa bo'lmaydi, ular jahannamdan qo'rqmaydi. Bu toifa Alloh taolodan boshqa hamma narsadan qo'rqadi. Eng qattiq qo'rqadigani va nafratlanadigani o'limdir. Ularning sevgilari ham nafslari uchundir. Shuning uchun nafs ammora kofirlar va munofiqlarning nafs, deyiladi.

Nafsi lavvoma. Pushaymon bo'lib, o'zini malomat qiluvchi nafs, demakdir. Bu o'zining gunohlaridan afsus-nadomat chekib, o'zidan xafa bo'ladigan insonning ruhoniyl holati. Alloh taolo bunday insonni yaxshi ko'radi, zero bu inson qalbida gunohga nisbatan nafrat bor. Nafsi bu holatda bo'lgan kishilarda oz bo'lsa-da, oxiratda hisob berish vahmi, xavfi bo'ladi. Bunday odamlar goh musulmonning, goh munkirning ishini qilib yuradi. Bu - musulmonlarning katta

gunoh qilganlarining nafs. Ularda ham o'limdan qo'rqish ko'p, biroq hisob berishdan qo'rqish tuyg'usi juda ozdir...

Nafsi mulhima. Nafsi bu maqomda bo'lganlar solihlardir. Ular o'limdan qo'rqishadi, hisob berishning og'irligidan yanada qattiqroq vahmda yurishadi. Ular halol va haromga diqqatli bo'lgan kishilardir. Agar banda Allohning izni bilan boshini ushbu nafs lavvomadani va uning jirkanch hollaridan qutqara olsa, nafs mulhamaga o'tishga muyassar bo'lishi mumkin. Nafsi mulhima ilm, tavozu, sabr, tavba, shukr, saxiylik, qanoat, chidamlilik kabi sakkizta katta asosga bog'liq.

Nafsi mutmainna. Bu shunday bir nafs, Alloh taoloning izni bilan qalb ruhining nuri bilan nurlanib, yomon fe'l-atvorlardan, sifatlardan xalos, pok bo'lib chiroyli axloq bilan ziynatlanadi. Nafsi mutmainnaning chiroyli olti fe'l-atvori va sifati bor: amal (olimi boamallik), tavakkul, ochlik, riyozat, ibodat, tafakkurdir. Bular komil sifatlardir, ya'ni yetuklik alomatidir. Mana shu fe'l-atvorlar va sifatlarga ega odam bolasi o'rtacha bir yetuklikka erishadi va rohat, sokinlikni faqatgina mana shu nafs mutmainnaga yetishgandan so'ng topiladi. Bu bosqichda inson shunday bir qalbgacha sohib bo'ladi, bu Alloh taoloning Robbi ekaniga mustahkam ishonch hosil qilgan, U zotning va'dalariga sidqidildan ishongan, Uning har bir so'zi haqligini tasdiqlaydigan, Robbining bergan har bir sinoviga sabr bilan chidagan qalbdir. Bu iymon keltirgan nafsdir, oxiratda Alloh uni sharmanda qilmaydi, uning amallari kitobi o'ng qo'lga topshiriladi va uning yuzi oppoq, yorug' yuzlardan bo'ladi. Bunday nafs yaxshi-yomon, foyda-yu zararning barchasi ilohiy taqdir ekaniga bo'ysunadi.

Nafsi roziya. Nafsi roziya egalari baxtiyor, muhtaram zotlardir. Mazkur martabadagilar quyidagilarni o'zlarida shakllantirgan bo'ladi: ixlos, foydasiz gap-so'zlardan uzoq yurish, doimo Alloh zikrida bo'lmoq, zuhd, vara' karomatlar. Ixlos, zuhd va taqvonning odam bolasini ham bu dunyoda, ham oxiratda ulug' saodatlarga erishishga sabab bo'lishini doimo yodda tutmoq lozim. Qur'oni karimda Alloh taolodan haqiqiy qo'rqanlar-taqvodor bandalarning rizqlari ular kutmagan tarafdin ehson qilinishi haqida bashorat berilgan.

Nafsi marziya. Bu martabada Alloh taolo bandasidan, banda ham Alloh taolodan rozi bo'ladi. Bu nafs orif zotlarning nafsidir. Nafsi marziyaning sifatlari quyidagilardir:

1. Alloh taolodan boshqa barcha narsani tark.
2. Alloh taoloning maxluqotiga lutf bilan muomala.
3. Alloh taologa qurbat (yaqinlik).
4. Haq taoloning san'atini (yaratuvchanligi), san'ati asarlarini tafakkur.
5. Alloh taoloning qismatiga rozilik.
6. Ma'rifatullohni kasb qilmoq.

Nafsi sofiya (yoki nafs komila) tasavvufda nafsning yetti darajasidan eng yuksak va oxirgi martabasi hisoblanadi. Bu daraja payg'ambarlar, ulug' avliyolar va Allohning xos (tanlangan) bandalariga tegishlidi. Bu martabadagi zotlarning qalbida va ko'nglida Zoti ilohiyning nurlari chaqmoqdek doimiy porlab turadi. Bu maqomga yetgan inson Allohning unga va Uning Rasuliga bo'lgan mukammal muhabbatini tushunish va his etish baxtiga muyassar bo'ladi.

Komil inson - chin musulmon bo'lish uchun banda ammorolikdan, lavvomalikdan qutulib, mulhima martabasidan o'tib mutmainna maqomiga yetishga harakat qilmog'i va bu yo'lda o'zini doim nazorat ostida tutish yoxud uni nazorat qiluvchi bir komil zotni topishi, albatta, shart.

Tasavvufda nafsni yo'q qilish emas, balki uni jilovlash va tarbiyalash maqsad qilinadi. Zuhd va taqvo, zikr va ibodat, murabbiy (pir, murshid) ko'magi, riyoza va mujohada orqali nafsimizni xohishlariga to'siq qo'yishlik unga zarba berishni boshlaydi. Nafsning istaklariga yo'q demoqlik, ochlik, kam uxlash va sabr kabi amallar bilan uni jilovlash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Imom G'azzoliy. "Ihyou ulumid-din". "Movarounnahr" nashriyoti, 2006.
2. https://t.me/Tasavvuf_Nafs_tarbiyasi